

Манастир Сланце код Београда

ЗОРАН СИМИЋ

Време владавине деспота Стефана Лазаревића од три деценије, иако релативно кратко, представља изузетно важно раздобље за проучавање историјске и културне прошлости данашњег ужег и ширег подручја града Београда. У то време је живот постао знатно интензивнији а београдска област први пут постала привредно, културно и црквено средиште српске државе. Томе су свакако допринели стални продори Турака ка северним областима и узмицање српског живља на територију Деспотовине, коју је Стефан Лазаревић својом мудрој политиком према Турцима и Мађарима успешно одржавао. За кратко време на овом простору обновљени су многи раније постојећи црквени објекти и саграђене нове цркве и манастири. Данашње шире подручје града, а посебно падине Космаја и заклоњени брежуљкасти предели уза сам Београд, представљали су последња упоришта расељеним манастирским братствима из јужних области. На Космају о градитељској делатности из времена деспота сведоче остаци манастирских комплекса у Тресијама код Неменикућа,¹ Павловца у Кораћици,² Кастаљана у Неменикућама³ или остаци цркве у селу Велика Иванча.⁴ Из деспотовог времена потичу и остаци цркве манастира Св. Христифора у Мислођину,⁵ недалеко од Београда. Поред ових, о којима смо податке добили на основу изведених археолошких истраживања, за ово време народна традиција везује и друге, међу којима су Винча, Раковица, Лештани, Сланце, Грабовац код Обреновца, Железник, Црквине код Младеновца и друге. Међу наведеним црквама, подигнутим у непосредној близини Београда, а које се датирају у време деспота Стефана, посебно место припада манастирима Винча, Раковица и Сланце. Од њих је само манастир Раковица очуван у приближно изворном стању. Друга два задесила је судбина већине других споменика, који су у честим непријатељским најездама страдали, поново били обнављани и опет рушени, да би на крају нестали са лица земље. Трагови њиховог постојања и улоге у духовном животу народа налазе се још у очуваном народном предању, историјским изворима и, у најбољем случају, на самом локалитету у виду фрагментованих остатака који представљају драгоцен извор за проучавање тих манастира. Такав је управо случај са манастиром Сланце. Будући да се налазио недалеко од Београда, што

је условило да су се и збивања око њега преплитала са догађајима везаним за Београд, манастир Сланце је заокупљао извесну пажњу неких наших истраживача, али не у толикој мери као суседни, много познатији манастири Винча или Раковица. Локалитет манастира Сланце налази се на око 7 km источно од Београда идући према Великом Селу. Локалитет лежи у малој удолини на десној обали Манастирског потока, између брда Осовље и јужних падина Великог брда. Са његове југо-источне стране налазе се мање, шумом покривене падине и врх једног мањег брега који припада Великом брду. Истоимено село налази се на севе-розападној страни локалитета, на северним падинама брда Осовља и јужним падинама суседног Милићевог брда. Локалитету се прилази са севера, путем кроз долину потока, који се од саобраћајнице Сланце - Велико Село одваја испред Великог Села и поред цркве и гробља у Великом Селу води до данашњег манастирског комплекса (сл. 1).⁶

¹ К. Јовановић, *Две старе цркве у Космају*, Старице III 1-2 (1908) 181-183; Б. Вујовић, *Црквени споменици на подручју града Београда II* (1973) 335-337; О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984, 45.

² К. Јовановић, *нав. дело*, 173-181; М. Поповић, *Манастир Павловац у Кораћици*, АП 15 (1973) 125-127; Исти, *Манастир Павловац у Кораћици*, АП 16 (1974) 132-133; Исти, *Археолошка ископавања у манастиру Павловцима*, Саопштења XIII (1981) 115-125; С. Мојсиловић, *Средњовековни манастир у Павловцима на Космају*, Саопштења XIII (1981) 127-146; О. Зиројевић, *нав. дело*, 100.

³ Г. Марјановић-Вујовић, *Кастаљан - Неменикуће*, АП 11 (1969) 234-236; Иста, *Кастаљан - Неменикуће*, АП 12 (1970) 181-183; Иста, *Манастирски комплекс Кастаљан*, Старице XXX (1979) 83-87; Иста, *Манастир Кастаљан*, АП 21 (1979) 160-163; Б. Вујовић, *нав. дело*, 162-164; О. Зиројевић, *нав. дело*, 100.

⁴ З. Симић, *Црква у селу Велика Иванча на локалитету „Манастир“*, Саопштења XVIII (1986) 245-251.

⁵ М. Бирташевић, *Манастир Се. Христофора у Мислођину*, Старице XIX (1969) 273-275; Б. Вујовић, *нав. дело*, 194-195; О. Зиројевић, *нав. дело*, 201.

⁶ Завод за заштиту споменика културе града Београда донео је 1971. године Решење под бр. 612/1, којим локали-тет манастира Сланце има својство споменика културе. Решењем су обухваћене катастарске парцеле у КО Слан-ци: 2706, 2707, 2708, 2710/1, 2710/2, 2711, 2715, 3138 и 3139.

Село Сланце добило је назив по томе што је у њему увек хладније него у оближњим селима, па због тога и слана раније настаје него у другим местима у околини.⁷ У атару села Сланце нађено је мало археолошких остатака из ранијих епоха. Феликс Каниц наводи да се у близини овог села налазе остаци једног кастела и насеља,⁸ али они до сада нису идентификовани на том простору. Можда се с остацима овог античког насеља може довести у везу откриће једне мање касноантичке некрополе на локалитету Било, североисточно од села, на којој су 1962. године изведена заштитна ископавања мањег обима.⁹

Село Сланце се први пут у писаним историјским изворима помиње у турском попису Влаха Београдске нахије из 1528. године, где је забележено као „Муката мезре Сланац (Исланац) код села Мирановца (садашње Миријево) у руци баждара Мустафе“.¹⁰ У истом облику и уз исто село, мезра Сланац налази се и у попису села из 1528/30. године.¹¹ У попису из 1536. године помињу се два села истог назива - Горње Сланце са девет домова и Доње Сланце са двадесетак домова.¹² На основу анализе топонима околине може се закључити да се Горње Сланце налазило на месту које се данас назива Мало Сланце, а Доње Сланце на месту данашњег села. У попису обављеном 1560. године поново се јављају села Горње Сланце које је имало 27 и Доње Сланце 19 домова.¹³

О развоју овог насеља у XVII веку за сада нема писаних података. Тек се почетком XVIII века, у време аустријске окупације Србије, поново јавља у изворима. Сланце се као насељено место, без навођења других ближих података, појављује 1717. године на Де Харовој карти, на којој су нека-дашње Горње Сланце и данашње село Сланце обележени истим именом - Зеланце. У средини села Горње Сланце обележена је једна црква са звоником, док је у центру другог села Зеланце (данашње село Сланце) уртана цамија.¹⁴ Село Сланце се такође налази и на Епшелвицовој карти из 1718. године, и у Најперговом попису насеља, али у њему није означено село Горње Сланце, мада је јасно да је оно у то време постојало.¹⁵

Следећи податак о насељу потиче из 1723. године. У таксилу за ову годину дистрикта београдског помиње се: „јенурија Сланачка са 118 хлебова“.¹⁶ Између 1730. и 1736. године нурија сланачка имала је 147 домова.¹⁷

Из, за сада познатих, писаних историјских извора, не зна се тачно које је године подигнут манастир Сланце, ни ко је био његов ктитор. Најстарији писани подаци који би се могли повезати са постојањем манастира на овом месту потичу из 1560. године, када се у турским документима помиње: „манастир Ваведење код села Оршљан на Манастирској реци, а село је на Дунаву“, у коме је живео један калуђер.¹⁸ Х. Шабановић додаје у напомену: „Идентичан је са некадашњим манастиром Сланци који се налазио на Манастирској ријеци“, истичући да се из наведеног податка сазнаје да манастир датира још од пре 1560. године.¹⁹ На

Сл. 1 Положај локалитета манастира Сланце Fig. 1

Situation du monastère de Slance

основу овог податка тешко је са сигурношћу тврдити да се исказ изричито односи на манастир Сланце, поготову што је црква манастира Сланце

⁷ А. Богић, *Опис Врачарског среза*, Гласник СУД XIX (1866) 233-234; Р. Т. Николић, *Околина Београда*, СЕЗ V, Насеља 2 (1903) 986.

⁸ Ф. Каниц, *Србија, земља и становништво*, књ. 1, Београд 1985, 133; М. и Д. Гарашанин, *Археолошка налазишта у Србији*, Београд 1951, 132; Д. Гарашанин, *Археолошки споменици и налазишта у Београду и околини*, Годишњак МГБ I (1954) 97.

⁹ Г. Марјановић, *Било, Сланци - римска некропола*, АП 5 (1963) 115. Некропола је случајно откривена приликом вађења земље за цигларске радове.

¹⁰ Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда*, Београд 1964, 70; Б. Вујовић, *нав. дело*, 313.

¹¹ Х. Шабановић, *нав. дело*, 239.

¹² Х. Шабановић, *нав. дело*, 396-397; Б. Вујовић, *нав. дело*, 313.

¹³ Х. Шабановић, *нав. дело*, 530-531; Б. Вујовић, *нав. дело*, 313.

¹⁴ Р. Новаковић, *О изгинулим селима на подручју Београда*, Годишњак МГБ XXXVII (1990) 72-75.

¹⁵ Д. Пантелић, *Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира*, Споменик САН ХСХVI (1948) 35.

¹⁶ Д. Руварац, *Митрополија београдска око 1735. године*, Споменик СКА ХLII (1905) 151.

¹⁷ М. Ђ. Милићевић, *Белешке о неким нуријама, црквама и манастирима у Србији из времена 1730-1736*, Споменик СКА ХХХVII (1900) 167.

¹⁸ Х. Шабановић, *нав. дело*, 466.

¹⁹ Х. Шабановић, *исто*, 466 и нап. 5.

била посвећена св. Стефану, како ће се видети из даљег излагања. Насупрот овоме, из извора је познато да је манастир у Винчи био посвећен св. Ваведену Богородице. Да ли су турски пописивачи били у забуну, тешко је у овом моменту утврдити. С друге стране, без обзира на то што још увек нису обављена археолошка истраживања, Г. Марјановић-Вујовић је анализом писаних извора и података о манастиру Винча, као и података добијених приликом најновијих археолошких истраживања изведених на локалитету Бели брег у селу Винча, дошла до закључка да остатке манастира Винча треба тражити на локалитету Ђакова страна Багрењар,²⁰ који је доста источније од садашњег потеса који носи назив Ошљан и који би се могао идентификовати са поменутиим називом „Оршљан“ из турских извора, а данас је много ближи локалитету Сланце.

Према неким истраживачима, манастир Св. Стефан је још старији од поменутог датума. Тврди се, најалост не наводећи изворе, да је у XV, XVI и XVII веку познат под именом „стари манастир“.²¹

Први, конкретни писани документ у коме се спомиње манастир Сланце је из 1666. године. То је један запис на рукопису из колекције А. С. Уварова, у коме се помиње монах Василије „от манастирја Сланаца, близ Белиграда“, који је ишао у Јерусалим на поклоњење Христовом гробу.²²

Нешто касније, септембра 1678. године, Сланце је посетио митрополит београдски Пајсије, који је овде поставио за игумана кир Дамаскина.²³ У овом запису се наводи да су тада у манастиру боравили Анатолије протосинђел јерусалимски, проигуман Серафион Милешевац и Јефтимје Зографац.²⁴

Изгледа да је манастир Сланце био разорен први пут око 1690. године, када је Арсеније III Чарнојевић прелазио у Аустрију.²⁵ Турци су вероватно имали разлога да се свете братству манастира Сланце, јер је сланачког калуђера Хаџи Јеврема патријарх Арсеније III упутио 1688. године у Русију да однесе његова писма руским царевима.²⁶

Један други податак упућује и на личност која је могла бити у вези са сланачким калуђерима, јер је поред поменутих упутстава Хаџи Јеврем донео патријарху Арсенију и готов концепт сведоџбе, коју је овај имао издати грофу Ђорђу Бранковићу, да потиче од лозе старих српских деспота. Патријарх је 5. маја 1688. године ову сведоџбу и потписао.²⁷

Сланачки калуђери су 1690. године избегли с Арсенијем Чарнојевићем у Срем. Населили су опустели и напуштени манастир Кувеждин, који су Турци разорили 1688. године повлачећи се из Срема.²⁸ Међутим, убрзо је настао спор са кувеждинским калуђерима који су сматрали да новодошли сланачки бегунци хоће да их потисну из манастира. Помен о овој свађи сачуван је на једној рукописној књизи из манастира Кувеждина. Ту се види да су кувеждински калуђери пре 1688. године имали доста муке и новчаних издатака док су успе-

ли, по савету београдског митрополита Пајсија, да подмите митровачког Синан-бега да им не разори манастир.²⁹

Али, изгледа да су сланачки калуђери имали и извесних права у односу на Кувеждинце јер су, избегаваши из Србије, обновили манастир Кувеждин, који су у то време кувеждински калуђери већ напустили. Епископ Партеније Павловић у визитацији 1753. године, обнову манастира Кувеждин који су извели сланачки калуђери истиче на првом месту.³⁰

Током аустријске окупације Србије од 1718. до 1739. године створени су услови за повратак сланачких калуђера у њихов стари манастир. Затекли су га у рушевинама и већ 1718. године манастирско братство на челу с игуманом Теодором моли митрополита Вићентија Поповића за дозволу за сакупљање прилога за обнову манастира.³¹ Ослобађањем од Турака нису испуњена српска очекивања. Аустријанци су одмах започели добро организовану пропаганду Римокатоличке цркве, која је на све начине покушала да поуништи Србе, те се аустријска администрација крајње негативно односила према обнављању српских цркава и манастира које су Турци разорили.³²

Нема података о томе како је текла обнова манастира Сланце. Из поменутог писма игумана Теодора види се да су и сланачки калуђери имали

²⁰ Г. Марјановић-Вујовић, *Где је био манастир Винча у Винчи*, Старинар XXXI (1981) 193-201.

²¹ А. Богвић, *нав. дело*, 237-238; П. Срећковић, *Подаци из фрушкогорских манастира I - О манастирима Винчи и Сланцима*, Споменик СКА XIX (1892) 43; В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 30.

²² Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I*, бр. 1620; В. Петковић, *нав. дело*, 300; Д. Медаковић, *Манастир Сланце код Београда*, Историјски часопис V (1954-1955) 420; Л. Мирковић, *Манастир Сланци*, у: *Археолошки споменици и налазишта II*, Централна Србија, Београд 1956, 147.

²³ Љ. Стојановић, *нав. дело*, бр. 1748; Ж. Дукић, *Манастир Сланце*, Београд 1932, 5-6; В. Петковић, *нав. дело*, 300; Д. Медаковић, *нав. дело*, 420; Л. Мирковић, *нав. дело*, 147.

²⁴ Љ. Стојановић, *нав. дело*.

²⁵ Д. Медаковић, *нав. дело*; Б. Вујовић, *нав. дело*, 313.

²⁶ Ј. Радоњић, *Од прве опсаде Беча до Велике сеобе*, Војводина I, Нови Сад 1939, 499; Д. Медаковић, *исто*; Б. Вујовић, *нав. дело*.

²⁷ Ј. Радоњић, *нав. дело*, 499; Д. Медаковић, *нав. дело*, 421.

²⁸ Д. Руварац, *Игуман сланачки Теодор и кувеждински Нектарије*, Архив за историју Српске православне Карловачке митрополије I, Сремски Карловци 1911, 135; Д. Медаковић, *нав. дело*, 420; Б. Вујовић, *нав. дело*, 314.

²⁹ П. Срећковић, *нав. дело*, 44; Д. Медаковић, *нав. дело*.

³⁰ Д. Руварац, *Опис српских фрушкогорских манастира 1735. Године*, Сремски Карловци 1903, 168; Д. Медаковић, *нав. дело*, 423.

³¹ Д. Руварац, *Игуман сланачки...* 134; Д. Медаковић, *нав. дело*.

³² Д. Медаковић, *нав. дело*, 424; Б. Вујовић, *нав. дело*, 314.

тешкоћа. Ипак, вероватно је, уз све сметње и тешкоће, манастир постпуно обнављан. Одржавао је доста живе везе са београдским српским становништвом, које је често даривало манастиру црквене утвари а покаткад се и сахрањивало око њега.³³ Око 1732. године манастир Св. Стефана опслуживао је 41 дом. Те исте године помиње се први пут и његов архимандрит Атанасије. До тада су били познати само игумани овог манастира. На основу овога може се закључити да је манастир већ тада имао одговарајући значај и утлед.³⁴ Архи-мандрит Атанасије помиње се и 6. фебруара 1734. године у другом документу у коме је забележено да су у његовом присуству у манастиру Сланце објављена свештеничка правила митрополита Вићентија Јовановића.³⁵

У другом запису из 1734. године описана је једна црква у селу Сланце: „В томже селе Сланачком јест црков старовременаа, за тиранског државства саздана, има 70 лет. Дувари камени. Висином јесу дувари једнаго кловтера и днес како стоет мало порушени... Јест же сија црков посреди села, между стародревним гробљем. Около же цркви за доволно има камена за сазиданије цркви, врло лепа камена... Из помјенутог села Сланаца имају християни желеније правити црков, обаче боет се прјенестија от Администрацији, да им се не вазбрани понавлати про лето 1726".³⁶ Узимајући у обзир наведена два податка, може се закључити да су у то време у атару села Сланце постојала два храма. Један је у самом селу (вероватно у селу Мало Сланце, у чијем је центру и на Де Харовој карти обележена црква, коју су мештани још 1726. године покушали да обнове). Други документ, од 6. фебруара 1734. године, у коме се помиње архимандрит Атанасије, сведочи да се недалеко од овог села налазио манастир. (Узмимо у обзир да је и податак о манастиру Ваведене у турском попису из 1560. године сасвим поуздан.)

Вероватно је даља обнова манастира Сланце, започета у овом периоду, прекинута Београдским миром 1739. године. Те године су сланачки калуђери поново морали да напусте свој манастир. Бежећи од Турака, и овог пута су побегли у Срем, али су уточиште потражили у манастиру Гргетегу, где су по наређењу патријарха Арсенија IV Шакабенте оставили на чување два сандука пуна манастирских драгоцености.³⁷ Није утврђено колико су година сланачки калуђери остали у избеглиштву. Изгледа да су се одмах после 1753. године вратили у свој манастир, за који такође није познато у каквом је стању тада био. Може се претпоставити да је комплекс био у веома лошем стању - опустошен и поново разорен.

Врло је вероватно да се манастир по повратку његових калуђера и током XVIII века даље некако одржавао плаћајући турском спахији закупнину за неку малу обрађивану земљу.³⁸ Иако је почетком XIX века несумњиво био у веома тешком стању и ороноу, манастир Сланце још увек није био напуштен.

Један податак говори да су у њему око 1824. године игуман манастира Сланце, светогорски пострижник Никифор и јеромонах Јеротеје писа-ли један зборник патриотске садржине.³⁹

О стању манастира у ово време најисцрпније податке пружа опис Јоакима Вујића, који је 1826. године обилазио манастир. Јоаким Вујић је имао задатак да кнезу Милошу поднесе извештај о стању црквених споменика у Србији. За манастир Сланце, Вујић каже: „Овај манастир лежи између сами планина, на једном потоку, који из 40 извора проистиче. Церква горе споља има два трула, пак је свуда весма попуцала а храм је њен Пренесеније моштеј свјатаго первомученика и архиђакона Стефана, јегоже памјат 2 августа горжествуетсја, кога у женској препрати с леве стране у једном гробу чесне мошти почивају. Овај манастир держи неку малу земљу, пак Турчину спахији Шишко-Мемеду за њу и за десетак плаћа на годину 12 гроша; кромје тога сваки калуђер от своје главе по 2 гроша даје. Ја овде код оца игумана, г. Никифора Бранојевича, обедујем и по совершенију обеда креном се из манастира..."⁴⁰ Две године касније, 1828. године, Живко Михаиловић из Умчара упућује кнезу Милошу у Пожаревац писмо следеће садржине: „Неизостављам објавити за манастир Сланачки да је се почео свод обаљивати, пак може се случајно и на народ срушити, а и поп Јован из Миријева надзиратељ опоменутога манастира говорио ми је да се не може више у њему служити, бојећи се да се наједанпут свод не свали пак може и оне црквоне вешти потрти, зато јављамо Вашем Сијатељству да нам објавите оће ли га затворити да не служи или ће се поправљати".⁴¹ Није познато да ли је кнез Милош одговорио на ово писмо и да ли је предузео нешто да би се црква поправила.

Последњи подаци који се односе на стање цркве потичу из времена после обнародовања султановог хатишерифа (1830. године). Кнез Милош је обраћао велику пажњу на обнову ста-

³³ Д. Медаковић, *нав. дело*.

³⁴ Д. Руварац, *Митрополија београдска...* 152; Д. Медаковић, *нав. дело*; Б. Вујовић, *нав. дело*, 314.

³⁵ Р. Грујић, *Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације*, Споменик СКА ЛП (1924) 172; Д. Медаковић, *нав. дело*, 424.

³⁶ Р. Грујић, *нав. дело*, 174.

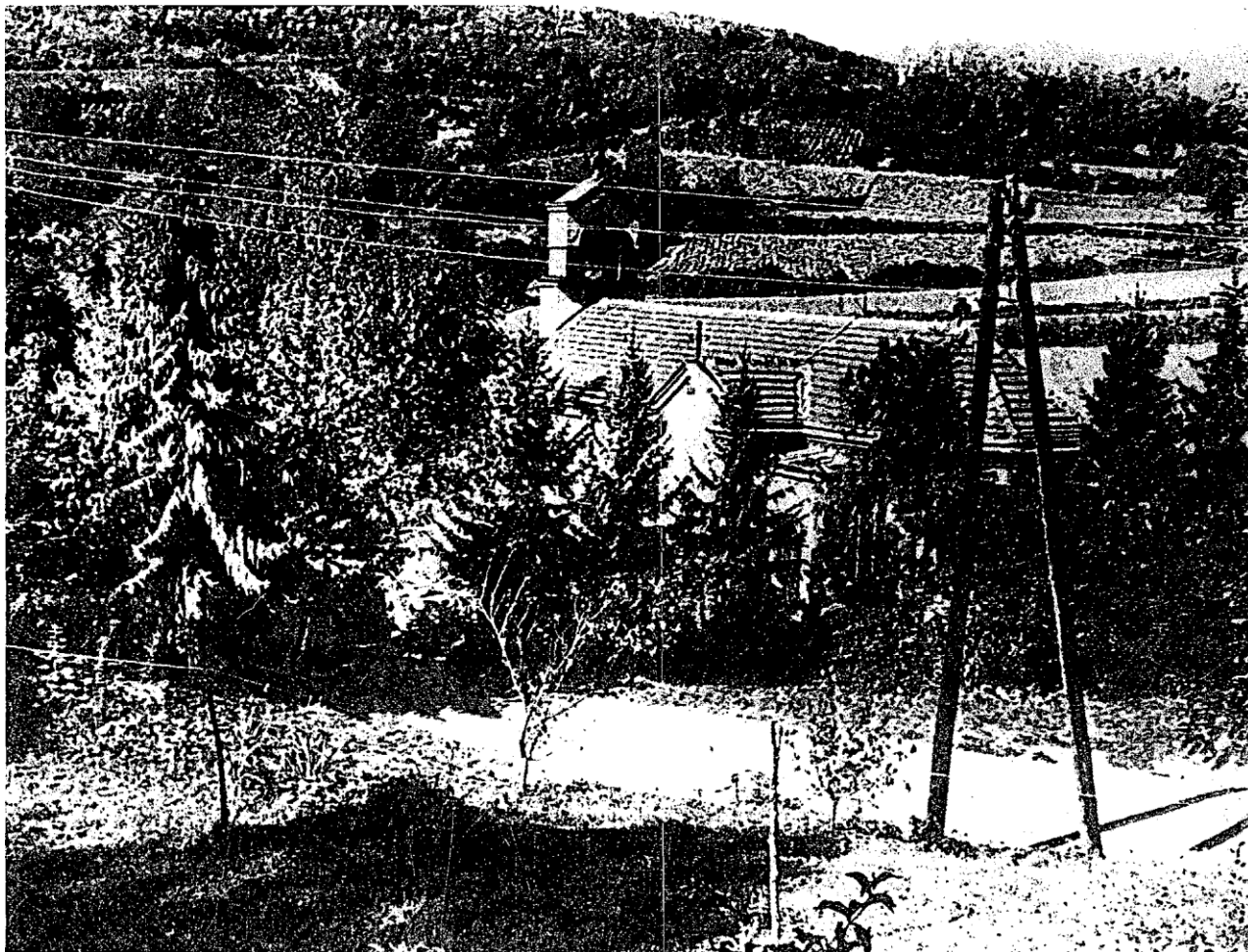
³⁷ Д. Руварац, *Опис српских фрушкогорских манастира*, 371-372.

³⁸ Ж. Дукић, *нав. дело*, 6; Д. Медаковић, *нав. дело*; Б. Вујовић, *нав. дело*, 314.

³⁹ Ј. Хаџи Васиљевић, *Бугарски зборник писан у манастиру Сланцима почетком XIX века*, Споменик СКА XLIX (1910) 153; Д. Медаковић, *нав. дело*.

⁴⁰ Ј. Вујић, *Путешествије по Србији*, књ. II, Београд 1902, 117-118; Ж. Дукић, *нав. дело*, 7; В. Петковић, *нав. дело*, 300; Д. Медаковић, *нав. дело*; Л. Мирковић, *нав. дело*, 147; Б. Вујовић, *нав. дело*, 316.

⁴¹ Архив Србије, КК IV, 598; Б. Вујовић, *нав. дело*, 317.

Сл. 2 Манастир Сланце, североисточни изглед (снимак З. Симић)

Fig. 2 Monastère de Slance, vue du nord-est (photo Z. Simic)

рих порушених и оштећених цркава и манастира. Године 1832. тражио је и добио извештај о стању свих цркава у Кнежевини Србији. У том извештају се у Космајској и Подунавској капетанији кратко помиње и „Сланце, манастир стари Свети Стеван летњи, обновљен”.⁴² Када је и у ком обиму била ова обнова, тешко је установити. Може се само претпоставити да је вероватно између 1828. и 1832. године ипак нешто рађено на поправци манастирске цркве. Али, напукли и оштећени зидови цркве, по свему судећи, нису могли служити својој намени те је манастир дефинитивно порушен 1833. године. Материјал је искоришћен наредне 1834. године за изградњу цркве у Великом Селу, посвећене св. архиђакону Стефану, истом свецу коме је била посвећена и црква манастира Сланце, као и за изградњу цркве у селу Миријеву.⁴³ Народ је и даље поштовао место на коме се некада налазио манастир, па је оградio манастирску порту, а место часне трпезе покрио надстрешницом.⁴⁴

Године 1900. на месту цркве старог манастира подигнута је једноставна, скромна капела правоугаоног облика без апсиде.⁴⁵ Уметнички предмети из манастира Сланце, после његовог рушења 1833.

године, пренети су у новоподигнуту цркву у Великом Селу. Међу тим предметима налазила се и једна икона непознатог зографа, са ликом св. Стефана. Са леве стране овог свеца била је представа цркве, а у њеној позадини и око ње, насликано је дрвеће. На икони је сигнатура: „сти Стефан Архидијакон”. Лазар Мирковић, који је први забележио и анализирао ову икону, претпоставља да она приказује св. Стефана у пејзажу манастира Сланце.⁴⁶ Ако се прихвати ова претпоставка, била би то прва и за сада једина ликовна представа цркве манастира Сланце. Године 1968. Српска православна црква приступила је темељној обнови манастира Сланце, који је од тада постао метох

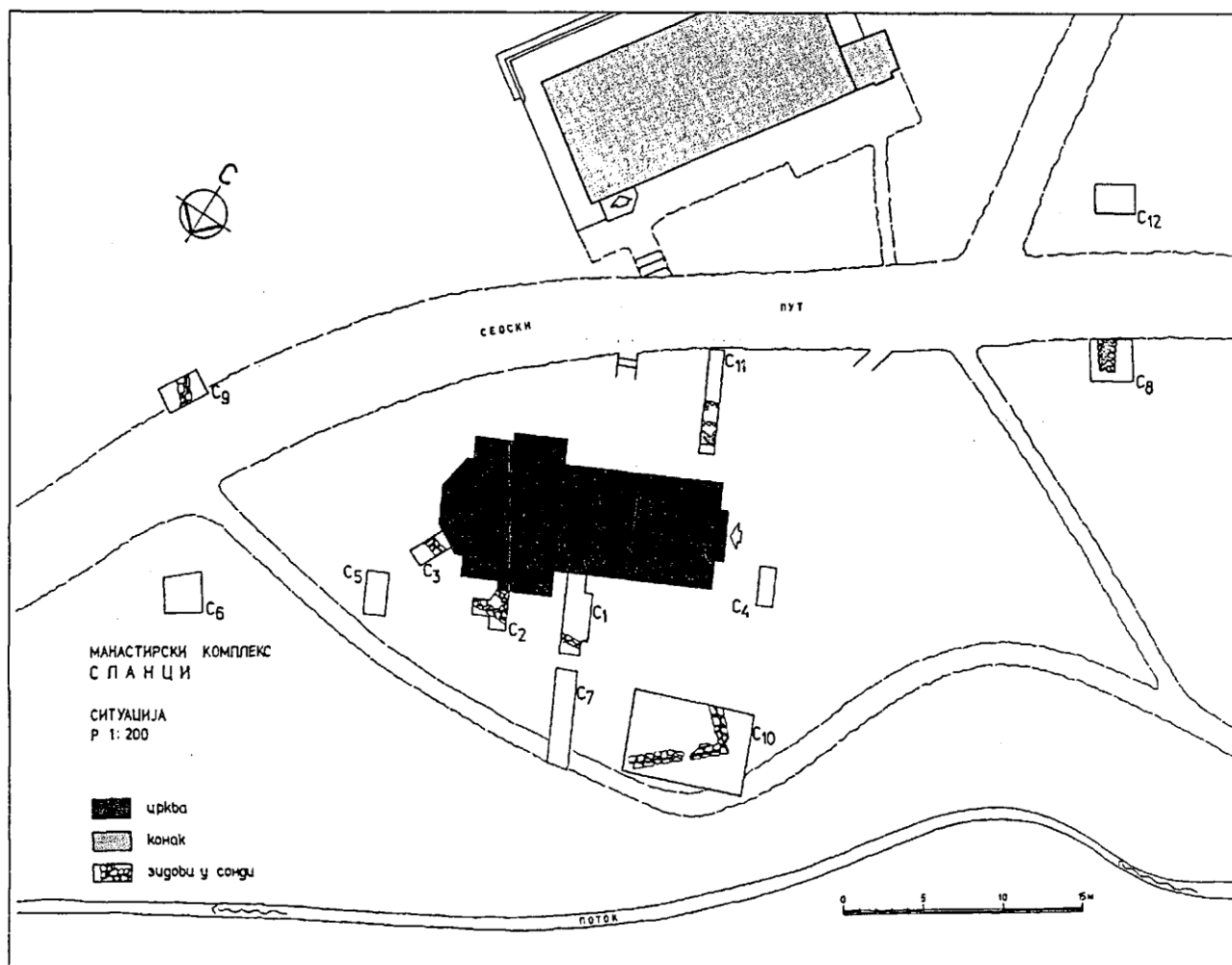
⁴² М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842*, књ. I, Београд 1897, 718; Ж. Дукић, *нав. дело*; Д. Медаковић, *нав. дело*, 425; Л. Мирковић, *нав. дело*.

⁴³ Ж. Дукић, *нав. дело*; Д. Медаковић, *нав. дело*; Б. Вујовић, *нав. дело*.

⁴⁴ А. Богић, *нав. дело*, 237-238.

⁴⁵ Д. Медаковић, *нав. дело*, 425; Л. Мирковић, *нав. дело*; Б. Вујовић, *нав. дело*, 317.

⁴⁶ Л. Мирковић, *нав. дело*, 148-149.

Сл. 3 Ситуација комплекса с отвореним археолошким сондама

Fig. 3 Situation de l'enceinte du monastère avec les trous de sondage

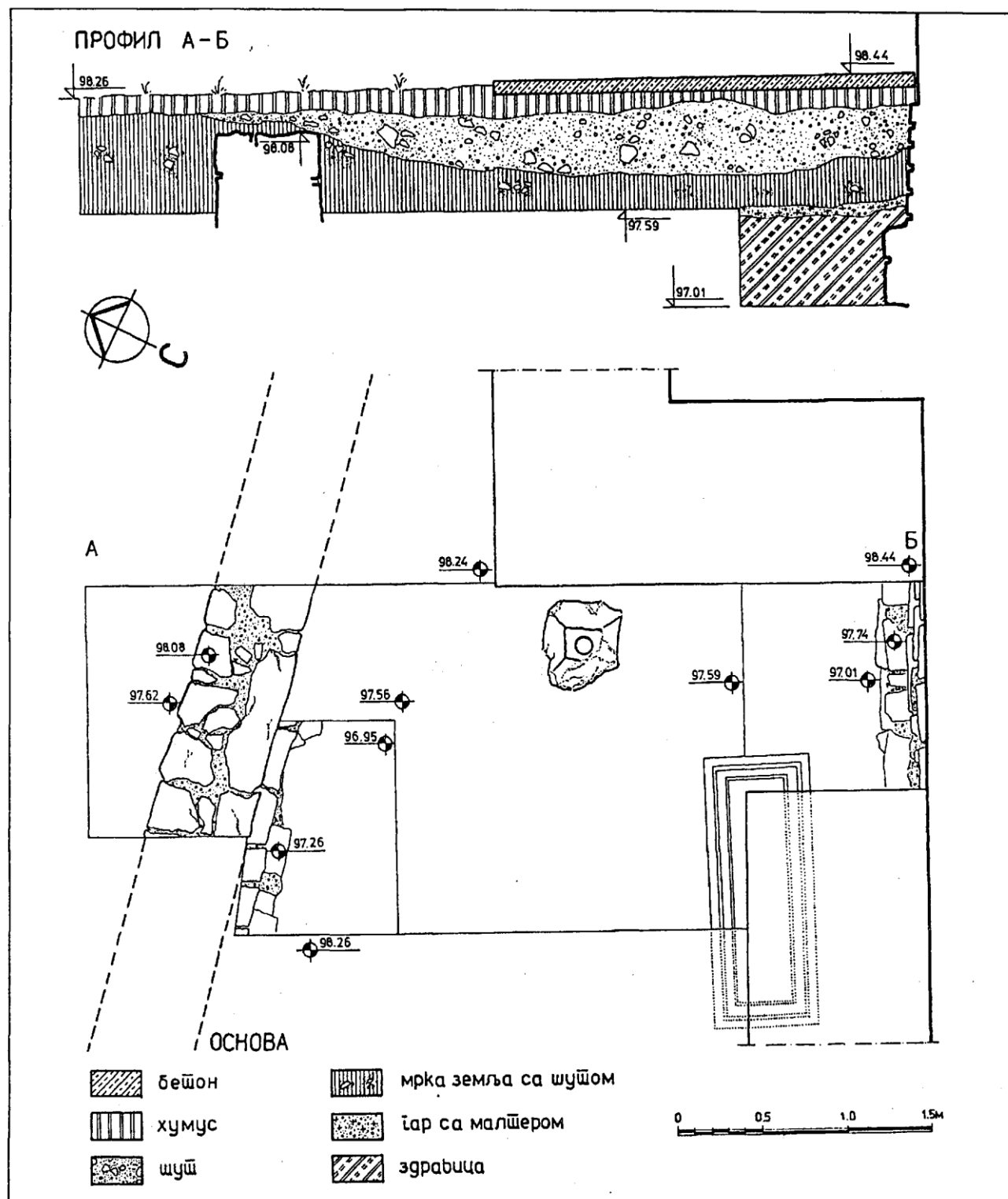
манастира Хиландар. По пројектима архитекте Д. Тадића, постојећој капели додат је с источне стране певнички и олтарски простор, а изнад западног портала подигнут је мањи звоник. Са јужне стране цркве изграђен је нови конак. Радови на овој реконструкцији манастира завршени су 1970. године⁴⁷ (сл. 2).

На основу свих доступних историјских чињеница, али без претходних археолошких истраживања, године 1971. донето је Решење о заштити локалитета манастира Сланце. Временом се указала потреба за додатним истраживањима овог локалитета, па је Завод за заштиту споменика културе града Београда на овом локалитету обавио сондажна археолошка ископавања мањег обима.⁴⁸ Циљ предузетих истраживања било је добијање стратиграфског пресека културних слојева овог локалитета, као и утврђивање могућег постојања старијих објеката и њихово хронолошко одређивање. У току истраживања отворено је дванаест археолошких сонди различитих величина. Пет сонди је постављено на источну, северну, западну и јужну страну постојеће цркве, а осталих седам изван уже црквене порте, на местима на којима је било индикација да ће се наићи на

археолошке остатке. Отежавајућу околност за извођење археолошких истраживања на овом локалитету представљао је постојећи пут који данас пролази кроз црквену порту, као и високо зимзелено растиње засађено густо на простору уже црквене порте. Тако је било врло мало слободних површина за истраживања, а на том простору могли су се очекивати подаци битни за разрешење постављених питања (сл. 3). У седам отворених сонди констатовани су остаци објеката који се могу везати за старији манастирски комплекс, и то само за његове конаке. Из анализе која се може направити на основу откривених зидова у сондама 1, 2, 3 и 10 види се да ни на једном месту нису откривени трагови старије цркве, већ само остаци северних конака комплекса. И у сонди 11 су откривени остаци зида, који вероватно представљају остатке неке грађевине која се налазила са јужне стране цркве. Делимично откривени остаци зидова у сондама 8 и 9, према свом положају у

⁴⁷ Б. Вујовић, *нав. дело*, 317.

⁴⁸ Истраживања на локалитету изведена су од 1. до 15. октобра 1986. године. Радовима је руководио археолог З. Симић уз сарадњу са архитеком М. Ивановићем.

Сл. 4 Сонда 1, основа и профил

Fig. 4 Trou de sondage I, plan et profil

односу на друге, за сада се једино могу тумачити као делови оградног зида старог манастирског комплекса.

Приликом сондаже није било могуће археолошке сонде отворити и у унутрашњости цркве. Сигурно је да би оне пружиле одређене податке о старијој црквеној грађевини. Узевши између оста-лог у обзир и оријентацију постојећег црквеног

објекта која доста одступа од правца исток-запад (за више од 20 степени), као и простор који између констатованих остатака грађевина са северне и јужне стране цркве обухвата преко 14 метара, може се претпоставити да се већи део старијег црквеног објекта налази испод данашње цркве и да је вероватно био правилније оријентације у односу на постојећи. У том случају може се и

прихватити чињеница да и због самог распореда отворених сонди, нису ни могли бити констатовани остаци старије цркве.

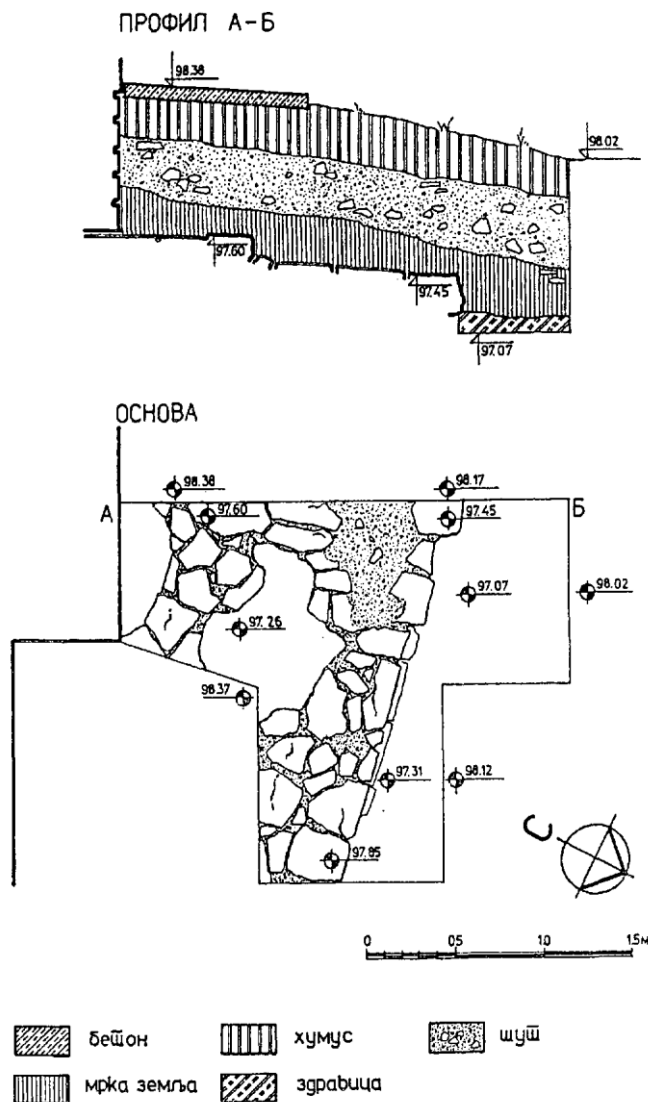
У свим отвореним сондама око цркве, испод површинског слоја хумуса измешаног са малтер-ним шутом, чија је просечна дебљина износила између 0,20 и 0,30 m, налазио се интензиван слој шута од рушења, просечне дебљине око 0,40 m. Слој шута лежи на слоју мрке земље измешане са шутом, просечне дебљине око 0,25 m. Испод овог слоја је здравица, светложута, песковита.

У сонди 1, постављеној са северне стране цркве, западно од певничког простора, стратиграфска ситуација је била најјаснија (сл. 4). Овде је у северној половини сонде делимично откривен један зид грађен од камена, везаног белим креч-ним малтером. Он представља део јужног зида неке грађевине, према унутрашњости порте. Овај зид широк је 0,60 m, а очуван у висини од 0,45 m од нивоа првобитно коришћеног терена на коти 97.56. Зид је био грађен од притесаних каменних блокова. Појављује се врло плитко испод садашње површине терена, непосредно после скидања површинског слоја хумуса са травом. Темелјна зона овог зида, са спољне стране према цркви, има проширење ширине 0,16 m, а укопана је у здрави-јцу до коте 97.06. Са северне стране овог зида, јистом сондом био је обухваћен и део унутрашњости просторије. На коти 97.62 дошло се до нивоа пода од набијене земље. На 1,40 m јужно од овог зида нађена је једна камена база облика зарубљене пирамиде, која је била постоље за дрвени стуб. Ова база је величине 0,46 $\times$ 0,50 m и висине 0,28 m, са кружним отвором пречника 0,10 m. На основу дате ситуације јасно се може закључити да се на овом делу грађевине налазио покривени трем који су носили дрвени стубови.

На истом нивоу (кота 97.60) на коме се налазила камена база, у јужном делу сонде, откривена је једна хоризонтална камена надгробна плоча, која на горњој површини има профилацију. Плоча је 0,70 m удаљена од садашње цркве. У току радова надгробна плоча није била откривена у целини због тога што се њен већи део налазио у слоју испод бетонске стазе постављене око цркве, тако да на том делу сонда није била проширивана. На основу њеног непотпуног изгледа, као и података у писаним историјским изворима, у којима се помиње да су у првој половини XVIII века становници Београда овде и сахрањивани, може се претпоставити да ова надгробна плоча припада том времену. Из поменутих разлога и гроб испод ове плоче није могао бити истражен.

У наставку сонде 1, са спољне стране оgrade порте, била је отворена сонда 7. Очекивало се да ће се у овој сонди наићи на северни спољни зид грађевине констатоване у претходној сонди. Међутим, изгледа да је на том делу зид толико уништен да овом приликом нису били констатовани његови трагови.

Сонда 2 била је постављена с источне стране северног певничког простора цркве. И у овој

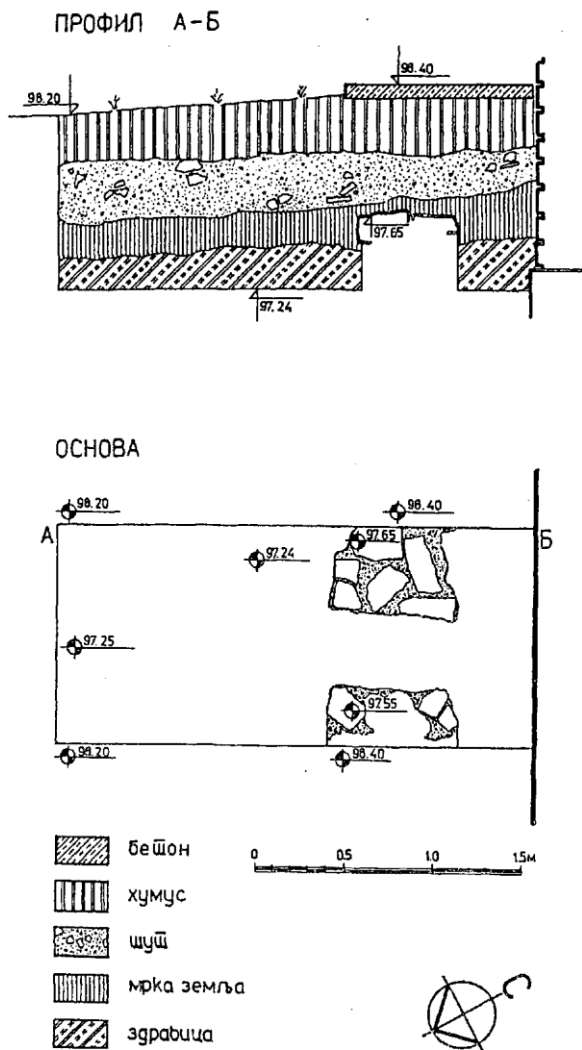
Сл. 5 Сонда 2, основа и профил

Fig. 5 Trou de sondage 2, plan et profil

сонди констатовани су остаци једног зида грађеног од камена (сл. 5). Зид се протезао правцем истокзапад, као и поменути зид у сонди 1, па би се можда могло претпоставити да је посреди зид исте грађевине која се налазила северно од цркве. Овај зид је очуван у висини од око 0,45 m и ширини од 0,60 m. Међутим, у јужном делу сонде, између овог зида и темелјне зоне цркве, налази се једна зидна маса на коју је налегао темелј цркве и која се за сада тешко може разјаснити. Има се утисак да на једном делу чак стоји у грађевинској вези са зидом коју се пружа правцем исток-запад.

У сонди 3, постављеној уза северни одсечак данашње тростране апсиде цркве, на коти 97.66, констатовани су само остаци једног реда камена у ширини од 0,70 m, везани малтером. Сигурно је да су то остаци темелјне зоне зида неке грађевине која се вероватно налазила с источне стране комплекса (сл. 6).

Сонда 10 била је отворена на месту где се приликом ранијег проширења пута наишло на камене блокове за које се претпостављало да су са

Сл. 6 Сонда 3, основа и профил

Fig. 6 Trou de sondage 3, plan et profil

неке грађевине. Сонда је била постављена са северне спољне стране оградне порте до пута који туда пролази. Одмах после скидања површинског слоја хумуса, на целој површини сонде наишло се на велику количину камена од обрушених зидова који су пали у унутрашњост просторије. Међу њима је било и обрађених комада са једном закошеном ивицом, који припадају унутрашњим венцима грађевине. Сав камен био је веома трошан и распадао се због тога што је био изложен високој температури, односно горео у пожару. Читав овај слој камена лежао је на слоју црвене запечене земље измешане са гаражи од пожара. У западном делу сонде констатовани су темељни остаци једног зида који се протезао правцем севе-розапад-југоисток. Зид је био широк 0,74 m. Управно на њега, правцем североисток-југозапад, дужином од 6 m, откривени су остаци другог зида. Оба зида чинила су угао грађевине северно од цркве (сл. 7).

Овај зид, у правцу североисток-југозапад, сачуван је у висини од два реда притесаних камене-них блокова, везаних белим компактним кречним

малтером. Овај зид је сачуван у неједнакој ширини, а најочуванији део широк је 0,80 m. Овај зид је вероватно представљао и оградни зид манастирског комплекса са северне стране. Међутим, изгледа да је даље према источној страни доста оштећен, што је већ било констатовано у сонди 7.

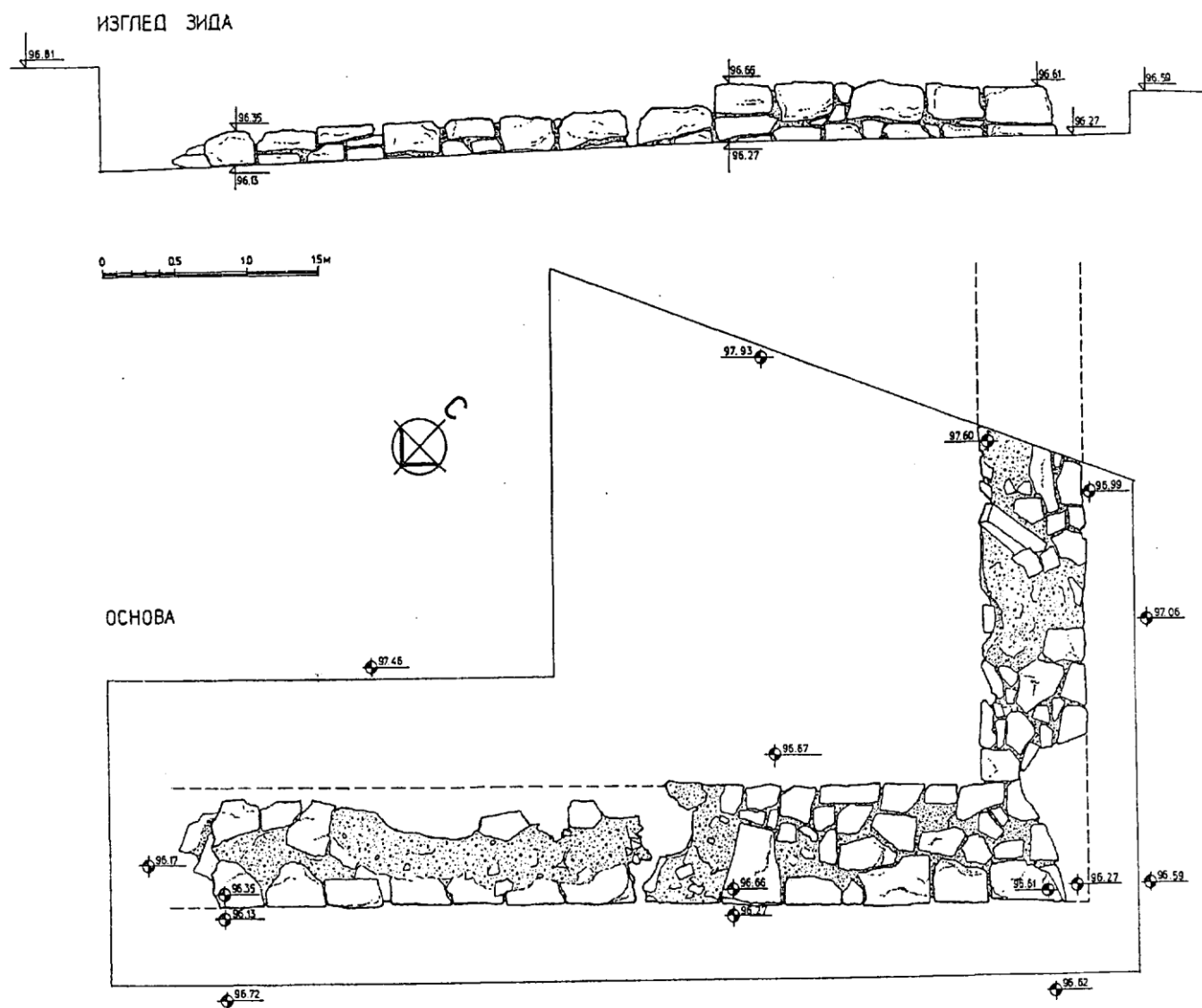
Тешко је са сигурношћу тврдити када је дошло до пожара и рушења зидова на овој грађевини. Могуће да се то десило 1690. године, како сведоче и историјски извори. Тада је манастир највише страдао и вероватно никада више и није обновљен у првобитној величини.

Са јужне стране цркве била је отворена сонда 11. У сонди су на коти 97,72 констатовани остаци два паралелна зида на међусобном растојању од 0,60 m. Оба зида рађена су као сухозиди и сачувани су само у висини једног реда камена. Северни зид је, у ствари, необрађено камење поређано у сухозиду камен до камена, док је један део јужног зида сачуван у ширини од 0,60 m. Оба зида имају правац исток-запад. Остаци ова два зида, у односу на ситуацију констатовану у другим отвореним сондама, могли би се приписати једној од каснијих покушаја обнове манастирског комплекса.

У северном делу сонде на коти 97,44 откривени су такође остаци једног зида, у правцу исток-запад, који се по начину зидања не разликује од зидова констатованих у сондама отвореним са северне стране цркве, што би указивало на истовременост њихове градње. Овај зид очуван је у висини једног реда камена. Био је доста оштећен, тако да у овој сонди није била његова укупна ширина, осим на једном мањем делу уз источни профил сонде, где је очувана у ширини од 0,60 m (сл. 8). Остаци овог зида вероватно представљају унутрашњи зид неке грађевине према црквеној порти, која се налазила у јужном делу манастирског комплекса. Јужни спољни зид поменуте грађевине у овој сонди није констатован.

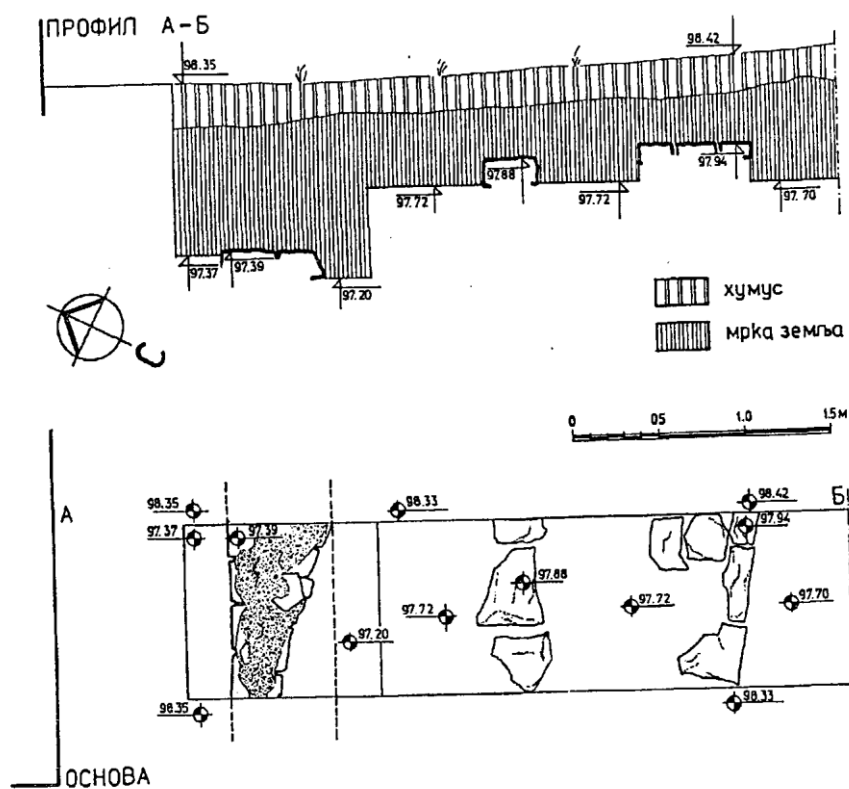
Западно од цркве, на око 25 m од ње, била је отворена сонда 8, где су се већ на површини терена запажали остаци круне неког зида. Зид се протезао правцем север-југ, и у овој сонди је делимично сачуван. Био је широк 1,10 m, а зидан од притесаног и ломљеног камена везаног кречним малтером (сл. 9). У правцу севера зид је оштећен, вероватно потпуно искрчен и у овој сонди сачуван само у дужини од око 2 m. Даље према југу залазио је у профил сонде и на том делу није истраживан. Судећи по положају, он вероватно представља део обимног зида комплекса на западној страни.

И у сонди 9, која се налазила источно од цркве и јужно од постојећег пута, констатовани су остаци зида неког објекта који се за сада не може дефинисати. Зид је био широк 0,80 m. Грађен је од камена кречњака структуре сличне сизи, који није констатован у грађењу осталих откривених зидова. Камен је био везан блатом, што такође није запажено код других зидова. Сачуван је у висини од око 0,70 m а откривен у дужини од 1,40 m. Могуће је да припада неком објекту из каснијих обнова.

Сл. 7 Сонда 10, основа с откритеним остацима зидова

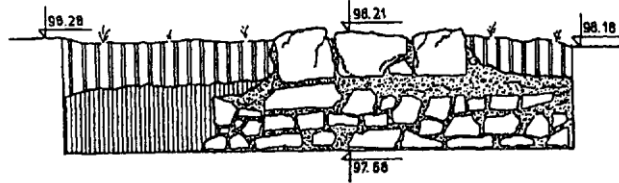
Fig. 7 Trou de sondage 10, plan avec les restes de murs mis au jour

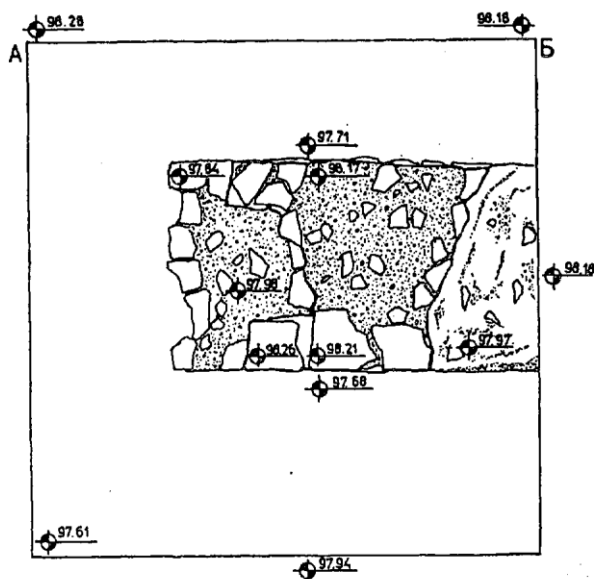
Сл. 8 Сонда 11, основа и профил

Fig. 8 Trou de sondage 11, plan et profil

ИЗГЛЕД ЗИДА И ПРОФИЛ А-Б

ОСНОВА

хумус
мрка земља

Сл. 9 Сонда 8, део западног оградног зида манастирског комплекса

Fig. 9 Trou de sondage 8, une partie du mur d'enceinte du monastère de Slance

Нажалост, ни у једној од отворених сонди није било покретног археолошког материјала који би допринео да се у потпуности сагледа време настанка и живота објеката у оквиру овог манастирског комплекса. Само су у југоисточном делу сонде 5 констатовани остаци једне јаме са рецентним материјалом, настале вероватно у време последње обнове цркве 1968. године. Том периоду припадају и делимично откривени остаци једне кречане у сонди 4, у њеној западној половини.

На основу ово мало података добијених приликом изведених истраживања, а у недостатку покретног археолошког материјала, веома је тешко донети неке одређене закључке о времену настанка и фазама живота у оквиру комплекса манастира Сланце. Имајући то у виду, постаје јасно да се овде налазе остаци манастирског комплекса. На то упућују делови објеката откривени северно од данашње цркве. Вероватно су то манастирски конаци који су на страни према цркви имали отворен трем. Могуће је да су се и са јужне стране цркве налазиле грађевине, што би се могло закључити на основу делова зидова откривених у сонди 11, отвореној са те стране. Такође је евидентно да су сви објекти доста порушени а камен делом повађен чак и из темељних зона. Као што је поменуто, нису са сигурношћу констатовани остаци старије цркве, односно, на основу констатованих делова зидова на источној и североисточној страни, тешко је закључити да ли се они могу везати за цркву.

Сигурно је да овим истраживањима није добијена ни јасна слика о свим објектима у оквиру комплекса, али се дошло до извесних сазнања, па се током систематских археолошких истраживања могу очекивати и подаци који би вероватно дали одговоре на напред постављена питања.

Le monastère de Slance près de Belgrade

ZORAN SIMIĆ

Le règne du despote Etienne Lazarević, long de trois décennies, est une période extrêmement importante pour l'étude du passé historique et culturel de la région de Belgrade. À cette époque-là, la vie y devint très intense et la région de Belgrade se vit ériger, pour la première fois, en centre économique, culturel et religieux de l'État serbe.

En peu de temps, maints édifices furent rénovés et des églises et monastères bâtis. On considère que c'est à l'époque du despote que remontent les restes des enceintes des monastères de Pavlovac à Koraćica, de Kastal-

jan à Nemanikuće, de Tresija, près de Nemanikuće, les ruines d'une église au village de Velika Ivanča, celles de l'église du monastère Saint-Christophe à Mislodjin, ainsi que les églises des monastères de Vinča, de Rakovica, de Leštani, de Grabovac et de Slance. Le monastère de Slance est situé à l'est de Belgrade, dans un petit vallon entre le village de Slance et celui de Veliko Selo.

La première source écrite mentionnant expressément le monastère de Slance date de 1666. Cependant, dans le registre turc de 1560 des villages situés aux environs de Belgrade on trouve une information sur

l'existence d'un monastère dans la région de Belgrade, mais elle ne se rapporte pas directement à celui de Slance. Les sources postérieures, celles du XVIIIe siècle, suivent la vie et les adversités de ce monastère jusqu'à 1833, année où il fut démoli, alors que ses débris furent utilisés pour la construction des églises dans les villages de Mirijevo et de Veliko Selo.

Avec le temps, le besoin s'est fait sentir d'effectuer des recherches supplémentaires sur les restes de l'enceinte du monastère de Slance, si bien que l'on a entrepris des sondages archéologiques partielles. Sur la base des maigres vestiges, mis au jour au cours de ces fouilles, et faute d'objets archéologiques meubles, il est difficile de déduire des conclusions valables sur la date de fondation du monastère et de ses annexes, ainsi que sur les phases de la vie qui s'y déroulait. La question de savoir qui et quand a bâti ce monastère reste ouverte. Les fouil-

les ont montré qu'il s'agit de l'enceinte d'un monastère aux dimensions moins grandes que celles de l'enceinte du monastère qui existe actuellement. Cette conclusion est imposée par les membres des constructions mis au jour au nord et au sud de l'église actuelle. Lors des sondages en question on n'a pas trouvé les vestiges d'une église précédente, dont la plus grande partie se trouve probablement sous celle qui existe actuellement. Il est certain que les sondages dont 1 volume n'a pas été suffisamment vaste n'a pas pu nous donner une image fidèle des bâtiments qui existaient autrefois au sein de l'enceinte, mais on peut s'attendre que les fouilles systématiques à entreprendre nous donneront des réponses aux questions relatives à l'ancien monastère dont l'activité était très importante pour la vie spirituelle de Belgrade à l'époque où il existait.